

УДК 78.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-3-7>**Володимир САЛІЙ,***orcid.org/0000-0002-3522-3787*

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська обл., Україна) *mega.vvllaadd@ukr.net***Наталія СТОРОНСЬКА,***orcid.org/0000-0002-6793-5199*

кандидат мистецтвознавства,

провідний концертмейстер кафедри народних музичних інструментів та вокалу

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська обл., Україна) *nataliastoronska@gmail.com*

РОЗВИТОК МУЗИЧНИХ ЕМОЦІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті з'ясовано поняття та сутність музичних емоцій. Оскільки психічні функції людини розвиваються в процесі того, коли дитина оволодіває суспільно-історичним досвідом – в цьому і полягає їх специфіка. Адже від народження дитина живе у суспільстві, світі предметів, створених людиною, відносин між людьми, саме в яких фіксується досвід суспільної практики, а процесом оволодіння цим досвідом і є дитячий розвиток. Формування емоційно-вольової царини, царини мотивів та інтересів дитячої поведінки міцно пов'язане з формуванням індивідуальності дитини. Своєю чергою, це визначається оточенням у соціумі та, першочергово, втіленням типових для даного періоду розвитку стосунків дитини з дорослими.

Розглянуто вікові особливості розвитку дитячих емоцій. Вік дитини у житті, який охоплює період з семи до одинадцяти років, в сучасній системі виховання вважається молодшим шкільним віком. Найхарактернішою рисою цього періоду є те, що дитина із дошкільнятка перетворюється на школяра. Цей період є перехідним, і це, перш за все, стосується тих моментів, коли дитина починає поєднувати в собі риси дитинства дошкільнятки та особливості школяра. Ці якості часом проявляються в його свідомості і поведінці у вигляді складних і суперечливих поєднань. Подібно до будь-якого перехідного стану, даний вік є багатим на непримітні резерви розвитку, які актуально вчасно визначити і розвивати. Зародки більшості психічних якостей людини проявляються і культивуються саме у період молодшого шкільного віку.

Визначено специфіку розвитку музичних емоцій молодших школярів. Уже ні для кого не є секретом, що мистецтво здатне через емоційну сферу наповнювати людину своїми ідеями. Емоції, що виникли внаслідок дотику до будь-якого із видів мистецтв є особливими, художніми емоціями. Щоб їх осмислити, пережити, і з ними впроратись, потрібно володіти організацією високої психічної діяльності, напруженої та активної розумової праці.

Ключові слова: музичні емоції, вікові особливості, молодші школярі, предметне сприйняття, почуття, емоційний відгук.

Volodymyr SALII,*orcid.org/0000-0002-3522-3787*

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Folk Musical Instruments and Vocals Department

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *mega.vvllaadd@ukr.net***Nataliia STORONSKA,***orcid.org/0000-0002-6793-5199*

Candidate of Art History,

Leading concertmaster at the Folk Musical Instruments and Vocals Department

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) *nataliastoronska@gmail.com*

DEVELOPMENT OF MUSICAL EMOTIONS OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN

The article clarifies the concept and essence of musical emotions. Since the mental functions of man develop in the process of when the child masters the socio-historical experience - this is their specificity. After all, from birth the child

lives in society, the world of man-made objects, relationships between people, in which the experience of social practice is fixed, and the process of mastering this experience is child development. The formation of the emotional-volitional realm, the realm of motives and interests of children's behavior is strongly connected with the formation of the child's individuality. In turn, this is determined by the environment in society and, first of all, the embodiment of the typical for this period of development of the child's relationship with adults.

Age features of development of children's emotions are considered. The age of a child in life, which covers the period from seven to eleven years, in the modern system of education is considered the primary school age. The most characteristic feature of this period is that the child turns from a preschooler into a schoolboy. This period is transitional, and this primarily applies to those moments when the child begins to combine the features of preschool childhood and the characteristics of the student. These qualities are sometimes manifested in his consciousness and behavior in the form of complex and contradictory combinations. Like any transition state, this age is rich in inconspicuous reserves of development, which are important to identify and develop in time. The embryos of most mental qualities of man are manifested and cultivated in the period of primary school age.

The specifics of the development of musical emotions of junior schoolchildren are determined. It is no longer a secret that art is able to fill a person with his ideas through the emotional sphere. Emotions that arise from touching any of the arts are special, artistic emotions. To comprehend them, experience them, and deal with them, you need to have an organization of high mental activity, hard and active mental work.

Key words: *musical emotions, age specifics, junior schoolchildren, subject perception, feelings, emotional response.*

Постановка проблеми. Стрімкий рух суспільних перетворень в державі робить актуальною потребу виховувати мислячих дітей, які б могли проявляти свої можливості та будь-які здібності у власній творчій діяльності, яка б позитивно впливала на розвиток духовності суспільства. Передумовою розвитку суспільства в духовному напрямку є відчуття кожною людиною себе частинкою свого народу та його культурних надбань. Починати вирішувати це завдання потрібно ще змалку, тому згідно «Міжнародної конвенції про права дитини» кожна дитина, будучи особою, має право на індивідуальність, гарантом забезпечення якого є держава. Оскільки орієнтація процесу виховання відбувається у напрямку авторської педагогіки, і лише декларується обліковий принцип творчого потенціалу та індивідуальності, така гуманна ідея суспільства не може бути повністю здійснена. Зважаючи на це, діячі культури, мистецтва та освіти займаються проблемами, які торкаються пошуку ефективних рішень у розвитку кожної дитини, як індивідуума.

Аналіз досліджень. Вивченням емоційного розвитку молодших школярів займалися такі науковці, як С. Максименко «Емоційний розвиток дитини» (Максименко, 2003), С. Раппопорт «Мистецтво і емоції» (Раппопорт, 1972), П. Якобсон «Емоційне життя школяра» (Якобсон, 1966), Л. Масол «Методика навчання мистецтва в початковій школі» (Масол, 2006), Г. Падалка «Учитель, музика, діти» (Падалка, 1982) та інші.

Мета статті – розглянути фактори впливу на розвиток музичних емоцій молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Емоція – це психічне відображення безпосереднього власного переживання сенсу життєвих подій, явищ і ситуацій, що зумовлено взаємозв'язком їх об'єктивних

властивостей з суб'єктивними потребами. Емоції є неодмінним компонентом життєдіяльності, а також могутнім засобом активізації діяльності особистості в сенсорно-перцептивних сферах. В теорії діяльності емоції визначаються відображенням відношення результату певної діяльності до її мотиву. Коли з огляду мотиву діяльність є успішною, то виникають емоції позитивні, якщо діяльність виявилась неуспішною – відповідно, емоції виникають негативні. В переважній більшості випадків, емоції виникають лише у випадку результатів дій чи подій, що є пов'язані з мотивами. Якщо людину щось бентежить, отже, це зачіпає її мотиви (Шапарь, 2006).

В еволюційному ході емоції виникли як спосіб, який допускає живій істоті характеризувати значимість станів організму зовнішніх впливів на біологічному рівні. Однією із найпростіших форм емоції – так званий емоційний чуттєвий тон – є безпосередні переживання, що супроводжуються окремими життєво важливими впливами (смаковими, температурними) і спонукають до їх збереження чи усунення. Проте, в умовах експерименту, коли суб'єкт не може справитись із певною ситуацією, розвиваються афекти.

Важливими є емоції також для здобування особистого досвіду – у такому разі вони активізуються сигналами і ситуаціями, що є попередніми прямим впливам, які викликають емоції, а це, в свою чергу, дозволяє завчасно до них підготуватися.

Активізація (мобілізація) організму на енергетичному рівні, який є необхідним для функцій, що здійснюються емоціями, керується нервовою вегетативною системою у поєднанні з побудовами головного мозку, котрі є центральним нервовим субстратом емоції. Переживаючи емоційний стан

проходять зміни в роботі усіх систем органів та систем людини: травлення, залоз внутрішньої секреції, серцево-судинної системи, скелетної та гладкої мускулатури, органів дихання.

Емоційно насичене людське життя наповнене розмаїтою інформацією. Емоції здатні виразити оцінювальне відношення до: певних умов, що підтримують або навпаки заважають виконанню певної діяльності (гнів, страх); конкретних діяль- нісних досягнень (радість, смуток); можливих чи сформованих ситуацій.

Емоції є подвійно обумовленими: з одного боку, це потреби індивідуума, що визначають його особисте ставлення до об'єкта емоцій, а з іншого боку – це його здатність до відображення і зрозуміння певних властивостей цього об'єкта. Природна взаємозалежність цих основних компонентів емоції надає можливість реалізувати їх прогностично-ймовірні функції в регуляції людської поведінки.

Отже, емоції – це особливі стани психіки, що стосуються вроджених людських реакцій, потреб та мотивів. Також емоції наділені і спеціальною функцією – є потужним засобом під час спілкування.

Стійкі почуття є вищим продуктом емоційного розвитку людини. Щодо тлумачення поняття «почуття», то це емоційно стійке ставлення людини до інших людей, комунікація з ними, а також стійке сформоване ставлення до дійсності – соціальних і природних явищ.

Почуття може бути зреалізованим в різних емоційних станах. Скажімо, почуття закоханості та любові до іншої людини в своєму арсеналі має емоції радості, задоволення, ревнощів, суму, гніву.

Почуття можна класифікувати як: інтелектуальні, а саме: інтелектуальні почуття людина переживає тоді, коли цілеспрямовано здобуває знання про природні явища і явища суспільного життя; моральні, а саме: моральні почуття людина переживає тоді, коли при сприйнятті явищ дійсності враховуються морально ціннісні орієнтації, вироблені у суспільстві; естетичні, а саме: естетичні почуття людина переживає тоді, коли сприймає явища дійсності з точки зору цінностей естетичних; практичні, а саме: практичні почуття людина переживає в той час, коли включена в ту чи іншу практичну діяльність (Венгер, 1988).

Молодші школярі у своєму віковому періоді є дуже емоційними. Емоційність позначається, перш за все, в тому, що їх психічна діяльність є емоційно досить різнобарвною. Усе, про що діти думають, за чим спостерігають, що роблять, викликає у них ставлення, надмірно насичене

емоціями. Наступним важливим моментом є те, що молодші школярі ще не вміють стримувати свої почуття, не можуть проконтролювати їх зовнішній прояв, діти є безпосередніми та відвертими у вираженні своїх емоційних станів: захоплення, радості, печалі, страху, задоволення чи незадоволення. Емоційність молодших школярів є емоційно нестійкою, що призводить до частих змін настрою, схильності до афектів, бурхливим та несподіваним проявам радості, захвату, гніву, страху.

Причиною глибоких емоційних переживань у молодших школярів можуть бути і такі зовнішні обставини, якщо дитині здається, що її недооцінюють, що в класі вона не має авторитету, який, на думку учня, він заслуговує. Часом це призводить до озлоблення. У таких випадках досить часто дитина стає недисциплінованою, легко ображається, стає впертою, недобррозичливою. Довірливе та чуйне ставлення педагогів, грамотна організація діяльності дитини та її взаємовідносин з друзями і товаришами допомагають вивести дитину з цього неприємного і депресивного стану (Якобсон, 1966).

Основними новоутвореннями молодшого школяра є внутрішня програма дій, довільність та рефлексія. Власне завдячуючи їм, психіка молодшого школяра досягає такого рівня розвитку, який є необхідним для наступного навчання в загальноосвітній школі, а також для природного проходження у підлітковий період, який також має особливі можливості та індивідуальні вимоги.

При правильному вихованні у молодшому шкільному віці закладаються основи майбутньої особистості. Подібно відображається формування особистості та становлення нової системи відносин до оточуючих, колективу, нових взаємовідносин з однолітками (однокласниками), дорослими (вчителями), включення в єдину систему загальношкільних, класних колективів, вливання у новий вид діяльності, формування характеру, волі.

У дітей молодшого шкільного віку закладаються основи моральної поведінки, проходить процес освоєння моральних норм та загальноприйнятих правил поведінки, також починає виникати громадська спрямованість бачення навколишньої дійсності особистістю.

Саме у дітей молодшого шкільного віку можна досить чітко спостерігати те, як проявляються усі чотири типи темпераменту. При систематичному та правильному вихованні є повна можливість виправити деякі негативні прояви у всіх типів темпераментів: вироблення стриманості у холе-

риків, активності і швидкості у флегматиків, терпіння і посидючості у сангвініків, впевненості в собі і товарищескості у меланхоліків. Таким чином, виховуючи у молодших школярів волю і характер, вчитель адаптує їх керувати своїм темпераментом.

Молодший шкільний вік відкриває потужні можливості для виховання колективних відносин. При правильному уважному вихованні через декілька років учень нагромаджує потрібний для його наступного росту досвід діяльності в межах колективу та для нього. Початківці одразу не почувають себе часткою усього колективу, вони в певній мірі ізольовані, автономні і незалежні, часто у них спостерігаються прояви відчуженості, наївного вихвалання, заздрощів. Початок колективу відбувається тоді, коли під впливом щоденної цілеспрямованої роботи учителя діти починають проявляти доброзичливий інтерес до успіхів та невдач оточуючих, досягнень і помилок однокласників, надавати взаємодопомогу, з'являється ставлення до навчальної діяльності як до справи не лише їх особистої, а всього класу. Участь школярів у колективних громадських справах сприяє і допомагає вихованню колективізму. Саме в заохоченні та участі у таких видах роботи дитина набуває основний досвід суспільно корисної, колективної діяльності (Петровский, 1984).

У цей же період починають складатися моральні норми поведінки в колективі, розвиваються почуття взаємодопомоги та поваги один одного, що з часом переносяться і на особисті дружні та товариські відносини учнів цього віку, відбувається збагачення міжособистісних відносин.

Провідною діяльністю молодших школярів є навчання, гра – ці види діяльності займають досить вагоме місце в їхньому житті. Спільні забави підтримують згуртованість колективу. Гра продукує певну практику в поведінці дитини, тим самим сприяючи формуванню її особистісних цінних якостей.

В початкових класах навчальна діяльність стимулює, перш за все, процеси психічного розвитку безпосереднього пізнання навколишнього світу дитини, а саме та сприйняття та відчуттів. Діти молодшого шкільного віку відрізняються свіжістю і гостротою сприйняття, своєрідною споглядальною допитливістю. Навколишнє життя сприймається дитиною з живим інтересом та цікавістю, яка з кожним днем розкриває перед нею все нові і нові обрії. Проте, сприйняття в першому та на початку другого класу ще доволі недосконале і поверхневе. Молодші школярі припускаються неточностей і помилок в диференціюванні

під час сприйняття подібних об'єктів. Часом не відрізняють подібні по зображенню або вимовою літери чи слова, зображення подібних предметів і навіть самі подібні предмети. Часто трапляється, що діти виділяють випадкові, несуттєві деталі, проте істотне і важливе, на жаль, не сприймають. Словом, учні молодшого шкільного віку ще не вміють всебічно розглядати предмети, поєднуючи в одне ціле усі їх характерні властивості.

Ще однією істотною особливістю у дитячому сприйнятті на початку молодшого шкільного віку є тісний зв'язок сприйняття з діями учня. Адже сприйняття у цей період та на цьому рівні психічного розвитку пов'язане саме з практичною діяльністю дитини. Прийняти предмет для школяра – означає зробити з ним будь-яку дію, щось у ньому змінити, взяти його до рук, відчутти на дотик.

В процесі навчання молодшого школяра його сприйняття перебудовується, відбувається підйом сприйняття на вищий щабель розвитку, його діяльність стає більш керованою і цілеспрямованою. Саме завдяки навчанню процес сприйняття поглиблюється, дитина більше аналізує, з'являються риси спостережливості. Вчитель цілеспрямовано організовує діяльність учнів на спостереження тих чи інших об'єктів, вчить їх виявляти істотні властивості та ознаки тих чи інших предметів, вказує, на що саме потрібно спеціально звернути увагу, а також навчає планомірного та систематичного аналізу під час сприйняття. Усі ці знання необхідно впроваджувати і на екскурсіях живою природою, і в школі під час демонстрації різноманітних наочних посібників, при організації робіт практичного спрямування, а також на уроках малювання чи трудового навчання.

Більш розвиненою у молодших школярів є наочно-образна пам'ять, аніж словесно-логічна через те, що у цьому віці є перевага діяльності сигнальної нервової системи. Діти значно краще і швидше запам'ятовують, а також і міцніше зберігають в пам'яті конкретні події, відомості, факти, предмети, певних осіб, аніж пояснення, описи чи визначення. На довше запам'ятовується все цікаве, яскраве, а також те, що викликає будь-який емоційний відгук.

Досить часто молодші школярі, особливо учні перших двох класів, мають схильності до механічного запам'ятовування, яке не передбачає усвідомлення сутності самого матеріалу, що запам'ятовується. Проте, робити висновок про те, що їх пам'ять повністю носить механічний характер, було б хибно. Ілюзія того, що у молодших школярів переважає механічне запам'ятовування пояснюється тим, що вони досить часто схильні

запам'ятовувати і відтворювати матеріал практично слово в слово, дослівно.

Основним напрямком розвитку пам'яті молодших школярів під безпосереднім впливом навчання є зростання значення, ролі, а також питомої ваги смислового, словесно-логічного запам'ятовування, розвиток здатності регулювати прояви пам'яті і свідомо нею керувати (довільна пам'ять).

Мислення учня молодших класів, особливо першокласника, наочно-образне. Воно завжди опирається на сприйняття чи подання. Вербально виражена думка, яка не має опори в наочних зображеннях, молодшим школярам самотужки зрозуміти досить важко. Під час процесу навчання мислення учня інтенсивно розвивається. Школяр поступово навчається виділяти суттєві властивості і ознаки явищ і предметів, що, своєю чергою, надає можливість робити перші висновки та узагальнення. На цьому ґрунті у дитини поступово, крок за кроком, починають формуватися елементарні наукові поняття.

Аналітично-синтетична діяльність, яка ґрунтується на безпосередньому предметному сприйнятті на початку молодшого шкільного віку є ще досить елементарною та знаходиться, переважно, на стадії наочно-дієвого аналізу. А вже другокласники можуть аналізувати предмет, не вдаючись з ним до практичних дій. Також діти набувають здатності виокремлювати різноманітні ознаки, бачити предмет всесторонньо. І виражати свої враження у вербальній формі. Поступово молодші школярі переходять від аналізу окремого предмета чи явища до аналізу зв'язків і відносин між явищами та предметами.

Під час навчання розвивається здатність до словесно-логічного міркування, мислення, умовиводів і висновків. Якщо учні перших, а також частково других класів досить часто підмінюють аргументацію і доказ звичайною вказівкою на реальний факт чи спираються на далеко не завжди правомірну аналогію, то вже учні третіх класів під безпосереднім впливом навчання здатні дати доказ, доволі обґрунтований, побудувати дедуктивний умовивід, переконливо аргументувати.

Із розвитком мислення у тісному зв'язку відбувається також і розвиток мовлення школяра. І тут справа не лише в тому, що активно збільшується словниковий запас молодшого школяра, а також і в тому, що значення слів уточнюються, переважно вживаються у правильному значенні, відбувається розвиток більш зв'язного мовлення. Школярем вдосконалюється вміння уважно і тривало слу-

хати вчителя, при цьому його не перериваючи і не відволікаючись. Важливо зазначити, що образність мислення і наочність молодшого школяра позначається також і в наступних особливостях: першокласник не завжди може звітувати собі в тому, що під час учбового процесу вчитель, звертаючись до цілого класу, звертається також і до нього особисто. Звернення до всіх, яке є абстрактним, дитина не завжди вчасно сприймає на свою адресу, тому на перших порах вчителю потрібно конкретизувати свої слова, наголошуючи на тому, до кого персонально звертається.

Особливістю уваги, яка є притаманною віку молодших школярів є відносна слабкість довільної уваги. Вольове регулювання уваги, можливості управління нею є досить обмеженими на початку молодшого шкільного віку.

Мимовільна увага у цьому віці розвинена значно краще. Усе що є новим, яскравим, несподіваним, цікавим привертатиме увагу учнів саме собою, без будь-яких зусиль з їхнього боку. Досить часто можна спостерігати, що молодші школярі випускають з уваги суттєві і важливі моменти в навчальному матеріалі, проте неабиякий інтерес у них викликають несуттєві моменти лише тому, що вони вирізняються цікавими деталями.

Так як інтерес є основною спонукальною причиною мимовільної дитячої уваги, то, звичайно, кожен учитель намагатиметься зробити свій урок більш цікавим. Проте, варто пам'ятати, що учнів потрібно поступово привчати до уважності також і по відношенню до того, що не викликає у них безпосереднього інтересу та не є надто цікавим. В такому випадку може виробитись звичка ставитися з увагою лише до цікавого, і в подальшому школярі не зможуть довільну увагу мобілізувати в тих випадках, коли певні елементи діяльності не викликать безпосереднього інтересу.

Особливістю уваги учнів молодших класів є також і її порівняно невисока стійкість. Першокласники і, частково, другокласники ще не можуть і не вміють довший час зосереджуватися на роботі, особливо на роботі, яка є нецікавою і одноманітною. У такому випадку їх увагу легко відволікти. В результаті цього, діти не можуть виконати завдання в зазначений термін, втрачають темп і ритм своєї діяльності, до прикладу, починають пропускати букви в слові, або слова в реченні. Проте вже в учнів третіх класів увага може безперервно зберігатися протягом усього уроку. Важливим моментом є періодичність зміни видів роботи школярів. Обов'язковою умовою є створення невеликих пауз під час роботи та навчання для відпочинку.

Дитині молодшого шкільного віку доведеться пройти всі шляхи до подолання перипетій відносин, в першу чергу з однолітками. Адже, у школі, під час навчального процесу в ситуаціях формальної рівності стикаються діти, які наділені різною природною енергетикою, також різними рівнями та культурою мовного і емоційного спілкування, різною силою волі і індивідуальним почуттям особистості.

Необхідно конкретно і чітко розібратися у видах звукової діяльності, у механізмах зв'язку між ними, а саме такими, як: вимова, мовне інтонування; спів та прослуховування музики; інтонаційно-мовні прообрази в системі виразових засобів музики.

Спів по праву вважається найбільш простим і доступним видом музичного виконавства для дітей. Для того, щоб зрозуміти закономірності, які відображають особливості інтонацій усної мови в музиці, насамперед необхідно розібратися в механізмах вокального, а також мовного інтонування, тим самим вникнути в можливості передачі під час співу тих чи інших властивостей акустичної структури саме мовних інтонацій. Незважаючи на те, що мова і спів хоч і опираються на єдине джерело звуковидобування – голосовий апарат, відносяться, по своїй суті, до двох різних звукових процесів, які наш слух досить легко розрізняє. В основі їх відмінності лежить диференціація при використанні фізичних властивостей звуку, звукового матеріалу, який забезпечує фонетична система. Саме ці акустичні відмінності, які виявляються між мовою і співом, своєю чергою зумовлені відмінностями в механізмах фізіологічних. Голосовий апарат, який є єдиним джерелом інтонацій мовної та вокальної функціонує в мові і співі по-різному.

Тому, при переході з мовного режиму на співочий, від мови до співу, природно відбувається цілий комплекс змін в фізичних властивостях звукових сигналів. Під час мови і співу використовується різний звуковий матеріал. Існують також і загальні механізми, які діють і в мові, і в співі. Це стосується, насамперед, вираження емоцій у звуці. Вище зазначалось про те, що існує зв'язок характеру звучання голосу із загальним фізіологічним станом організму, який на даний момент є у полоні певної емоції. Такі стосунки відбуваються в обох видах діяльності.

Основними відмінними ознаками емоцій є різноманітні відтінки тембру голосу. Очевидним є те, що при вираженні, наприклад, ніжності чи, скажімо, гніву голос починає набувати однакового забарвлення як при вокальному, так і при мовному

інтонуванні. Інтенсивність та сила звучання, які мають значення при емоційному вираженні голо- сом, також управляються загальним механізмом і в мов, і в співі. Незважаючи на те, що звуковий сигнал в співі переважно має більшу потужність, ніж під час мовлення, управління динамічними змінами, які сприймаються як «тихіше – голо- сніше», і під час вимови, і під час співу здійсню- ється аналогічним чином. В межах темпового діа- пазону мовлення може відбуватись значна зміна темпу – швидший темп більш притаманний роз- мовній мові, більш сповільнений – декламації віршів. У співі, дещо в інших темпових діапазо- нах, здійснюються аналогічні за значенням проти- ставлення повільних і швидких темпів.

Таким чином, можемо констатувати факт існу- вання міцного взаємозв'язку між емоціями та при- йомами їх прояву голосом, як у співі, так і в мові. Працюючи над виразним читанням, над мовної інтонацією, тобто, активізуючи інтонаційно-мов- ний досвід молодших школярів, ми можемо впли- вати на їх емоції, так як налаштування голосового апарату і загального фізіологічного налаштування організму, що зазнає емоційного впливу, тісно пов'язані між собою: перший як би є складовою частиною другого. І, що не менш важливо, в про- цесі розвитку правильного мовлення формуються фізіологічні механізми інтонаційно-забарвленого голосоутворення, які згодом безпосередньо пере- носяться у спів та слугують основою тієї інтона- ційної палітри, яка зумовлює виразність вокаль- ного інтонування.

Висновки. Отже, особливою сферою на шляху становлення та розвитку дитини як особистості є емоції. Будучи молодшими школярами, коли фік- сується мотив досягнення успіхів в якості стійкої особистісної людської властивості, особливого значення набуває наявність емоційно доброзич- ливого оточення та середовища. Характер вер- бального і експресивного спілкування визначає міру самостійності та ступінь свободи конкретної дитини посеред інших особистостей.

Естетичне виховання може бути здійснено успішно, якщо педагог враховує психологічні осо- бливості певного віку школярів, а також їх мож- ливості сприйняття. Безпосереднє сприйняття і поглиблене переживання під час прослухову- вання твору має гармонійно поєднуватися з досві- дом власного аналізу. Пізнання логічне повинно бути суворо об'єктивним: від безпосереднього і чуттєвого до абстрактного і раціонального. Емо- ційність і чуттєвість сприйняття зміцнюється і зберігається як особистісна якість, коли в прак- тиці пізнання домінуючою є установка, яка спо-

.....

нукає розглядати художній твір як безпосереднє та унікальним за власними індивідуально-психологічне віддзеркалення життя, яке є неповторним логічними та ідейно-художніми особливостями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Венгер Л., Мухина В. Психология, Москва: Просвещение, 1988. 336 с.
2. Максименко С. Емоційний розвиток дитини. Київ: Мікрос–СВС, 2003. 124 с.
3. Масол Л. Методика навчання мистецтва в початковій школі: посіб. для вчителя. Харків: Ранок, 2006. 256 с.
4. Падалка Г. Учитель, музика, діти. Київ: Музична Україна. 1982. 144 с.
5. Петровский А. Вопросы истории и теории психологии. Избр. труды. Москва: Педагогика, 1984. 271 с.
6. Раппопорт С. Искусство и эмоции. Москва: Музыка, 1972. 168 с.
7. Шапарь В. Новейший психологический словарь. Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. 2-е изд. 806 с.
8. Якобсон П. М. Эмоциональная жизнь школьника : Психологический очерк. Москва, 1966. 292 с.

REFERENCES

1. Venger, L., Mukhina, V. (1988). *Psikhologiya* [Psychology]. Moskva: Prosveshcheniye. 336 s. [in Russian].
2. Maksymenko, S. (2003). *Yemotsiynny rozvytok dytyny* [Emotional development of the child]. Kyiv: Mikros–SVS. 124 s. [in Ukraine].
3. Masol, L. (2006). *Metodyka navchannya mystetstvu u pochatkoviy shkoli* [Methods of teaching art in primary school]: posibnyk dlya vchytelya. Kharkiv: Ranok. 256 s. [in Ukraine].
4. Padalka, H. (1982). *Uchytel', muzyka, dity* [Teacher, music, children]. Kyiv: Muz. Ukrayina. 144 s. [in Ukraine].
5. Petrovskiy, A. (1984). *Voprosy istorii i teorii psikhologii* [Questions of history and theory of psychology]. Izbr. trudy. Moskva : Pedagogika. 271 s. [in Russian].
6. Rappoport, S. KH. (1972). *Iskusstvo i emotsii* [Art and emotion]. Moskva : Muzyka. 168 p. [in Russian].
7. Shapar, V. (2006). *Noveyshiyy psikhologicheskiy slovar'* [The latest psychological dictionary]. Rostov-na-Donu : Feniks. Issue 2. 806 s. [in Russian].
8. Yakobson, P. (1966). *Emotsional'naya zhizn' shkol'nika* [The emotional life of a student]: *Psikhologicheskiy ocherk*. Moskva. 292 s. [in Russian].